

ІВАН ПУЛЮЙ І “НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМ. ШЕВЧЕНКА”

Ольга ЗБОЖНА

Тернопільський національний економічний університет
вул. Львівська 11, Тернопіль 46020 *

Редакція отримала статтю 30 квітня 2014 р.

3 березня 1874 р. виповнилося 140 років від тоді, як Іван Пулюй став “членом-засновником” “Літературного товариства ім. Шевченка”, яке в 1892 р. реорганізували у “Наукове товариство ім. Шевченка”. Усе своє життя Пулюй дотримувався Клятви – “жити і працювати для добра свого народу”, – яку дав ще гімназистом при вступі до “Громади”.

У кожного народу завжди є “горстка” патріотів-інтелігентів, які серцем відчувають потреби свого народу і, перебравши “світильники” від своїх попередників, несуть високо над головами сучасників. Були такі “горстки” патріотів-інтелігентів і серед українського народу, землі якого довший час перебували під займанщиною: Австрії – західні та Росії – східні. Це були члени “Руської Трійці” та “Братства Кирила і Мефодія”. Були такі “горстки” до них. Були і після них. . . У кінці 60-их на початку 70-х років XIX-ст. українська студентська молодь підросійської України організувала таємні товариства – “Громади”. Їх очолив студент Київського університету Володимир Антонович. Крім Києва “Громади” були засновані у Чернігові, Харкові, Полтаві, Одесі та інших містах підросійської України.

На взірць “Громад” підросійської України, західно-українська учнівська та студентська молодь, заснувала такі ж товариства у Львові, Тернополі, Станіславові (тепер Івано-Франківськ), Дрогобичі, Чернівцях, Самборі, Бережанах, Перемишлі (це українське місто після Другої світової війни і встановлення нових міждержавних кордонів відійшло до Польщі). Засновником “Громад” на південно-західних українських землях був семінарист Львівської греко-католицької духовної семінарії Данило Танякевич.

Великий вплив на формування українськості у молодих людей, що об’єдналися у “Громади” мав “Кобзар” Тараса Шевченка, часопис “Основа”, твори Пантелеймона Куліша та інших тогочасних українських письменників, а також “Русалка Дністровая”, праця Маркіяна Шашкевича “Азбука чи Абецадло” тощо.

PACS number: 01.60.+q

*14-16 жовтня 2013 року громадськість України відзначила 140-річчя “Наукового товариства ім. Шевченка”. Свято відбувалося у Львові – “колиці” цього Славного Всеукраїнського Наукового товариства

Іван ПУЛЮЙ (2.2.1845-31.1.1918)

“Громади” стали школою виховання української національної еліти. Усі визначні діячі української культури кінця XIX-го поч. XX ст. були вихованцями цієї Славетної української школи.

Після закінчення гімназій і таємної школи-“Громади” частина її вихованців поїхали здобувати високу освіту до столиці Австрійської імперії, адже західно-українські землі на той час входили до її складу. Поїхав до Відня і випускник Тернопільської гімназії, засновник і вихованець таємної школи-“Громади” Іван Пулюй [1]. По приїзді до Відня українська молодь організувала “Громаду”, на взірць тої, в якій виховувалася і навчалася у себе в дома. Незабаром віденську таємну “Громаду” молодь реорганізувала у відкрите (явне) товариство з назвою: “Академічне Товариство “Січ” [2]. Було це 9 січня 1868 р. Серед засновників цього Славного на всю Європу товариства української молоді був і вихованець тернопільської школи-“Громади” Іван Пулюй. З часом його обрали кошовим “Січі”. Ті, що навчалися у Львові та їх прихильники організували “Просвіту” (8 грудня 1868 р.), а 27 листопада 1873 року – “Літературне товариство ім. Шевченка” (ЛТШ), яке у 1892 р. реорганізували у “Наукове товариство ім. Шевченка” (НТШ). Членами НТШ були і визначні науковці з підросійської України, були і західноєвропейські вчені. “Наукове товариство ім. Шевченка” стало першою новітньою Академією наук українського народу.

Запис членів “Літературного товариства ім. Шевченка” у “Книзі обліку членів товариства” [3] починається з 27 листопада 1873 року. Перегортаємо сторінку за сторінкою і на шостій, під номером 17, читаємо: “Іван Пулюй член-основатель”. Цей запис зроблено 3-го березня 1874 року. На той час Пулюєві минуло 29 років (народився 2 лютого 1845 р.). Він працював у фізичній лабораторії професора фон Лянґа Віденського університету.

А почалося все від тоді, як у роки навчання в Тернопільській гімназії шестикласник Іван Пулюй заснував таємне товариство української учнівської молоді “Громада”, яке було одним із класів Всеукраїнської школи виховання української національної еліти. Було це 150 років тому, у січні 1863 р. На час вступу до ЛТШ Іван Пулюй вже був автором “Споминок о Тернополі” [4] (1865 р.), перекладачем і редактором “Молитвослова” (1869

р.), “Молитовника. Друге побільшене видання” (1871 р.), автором “Листа без коверти яко відповідь Впр. Крилошанину Малиновському на реферат Молитовника” [5] (1871 р.), співперекладачем (разом з П.Кулішем) Євангелій від святих Матфея, Марка, Луки, Іоанна (1871 р.) та їх редактором. А ще закінчив Віденську духовну семінарію (1865-1869) і філософський факультет Віденського університету (1869-1872). Уродженець містечка Гримайлів, що на Тернопіллі, Іван Пулюй бачив свій рідний український народ серед європейських народів, тому з молодих років трудився на “ниві” його національного відродження. Не дивлячись на те, що відірвався від рідної землі, на що не раз наголошував, духовно він завжди був з нею – українською Землею. Він жив і працював для її добра.

Як тільки Пулюй довідався про реорганізацію “Літературного товариства ім. Шевченка” в “Наукове товариство ім. Шевченка”, то написав [6] до Олександра Барвінського: “Добре діло зробили Русини, що розложили огниско для науки в товаристві им[ени] Шевченка. Без висшої науки остався наш народ, хоч многочисленний, геть в заду по за всіма народами європейськими. Без науки він и не подвигнесь из свого упадку. . . . Допоможу и я дещо из своєї праці по моїх силах и прошу мене залічити до секції для наук природних и медичних”.

Та коли взявся до праці, то виявилось: “Не легка бо робота, прорублювати стежку там, де нога людська споконвіку не ступала” [7]. На той час у Європі швидкими темпами розвивалася промисловість. Тож кожен винахід, зроблений тогочасними вченими, був описаний з використанням термінології, що походила, у більшості випадків, з мов винахідників: наприклад, кокс (нім. Koks, від англ. Coke); кокіль (франц. Coquille); ресора (франц. ressort) тощо. Професор Пулюй взявся за творення української наукової термінології, адже буде колись і своя українська наука. А “Науки природні мусять мати свою (підкреслив – І.П.) мову, утворену на підставі народної мови”. Для початку він взявся за переклад своїх німецькомовних статей: “Думаю я переложити на нашу мову мою послідню розправу (статтю – О.З.) “Про мірянне ріжниці фаз двох перемінних електричних прудів (струмів – О.З.)”.

“Не багацько людей зрозуміє її, але не для теперішнього покоління працюємо ми а для будущих поколінь” (підкреслила – О.З.). Яка впевненість у початій справі! У ті далекі часи Іван Пулюй працював на перспективу, як тепер кажуть. Для нас з вами. І далі: “Коли наше слово піднесеться до високостей науки, тоді матиме наш вбогий народ твердиню, котрої не приодоліє жадна сила. Народ без науки висшої між народами те, що людина неука між людьми ученими”. Ці слова є продовженням далекоюсяжних мрій української молоді, тоді членів “Академічного товариства “Січ”, викладених Пулюєм у листі [8], написаному 23 квітня 1869 р., до Данила Танячкевича: “ціль наша єсть: вибороти своему народови поважне становище між иншими народами, та не заржавілими спісами чубатих дідів наших, а живим словом, українською мовою”. Тож шануймо кожне українське слово, щоб разом з ним не втратити “твердиню” – українську мову.

Дуже відповідально відноситься професор Пулюй до наукових перекладів: “Можуть тую роботу робити тільки люде, що познакомились з наукою и добре знають нашу мову. . .”, – пише він до Олександра Барвінського, – вихованця тернопільської “Громади”, який протягом 1893-1896 рр. був головою НТШ [9]. Професор Пулюй приділяв велику увагу творенню української наукової термінології та залучав до цієї нелегкої праці інших членів

НТШ. Так, у листі до Олександра Барвінського, написаному 28 жовтня 1893 р., читаємо: “Прочитай, Друже, и Ти мій переклад, а коли здавати месь Тобі, що можна б дещо лучче сказати, то прошу поробити замітки окреме” [10]. Заодно він просить, щоб у “Записках НТШ” зробили “спільну рубрику “Додатки до руської термінології”, як колись подавали в “Основи”. Як бачимо, українську наукову термінологію творили українські вчені – члени НТШ.

У червні 1899 року НТШ обрало професора Пулюя своїм Дійсним членом. Працюючи над розробкою української термінології, Пулюй замислився над творенням і виданням “повного, руського словаря”, тому радив запросити до цієї поважної справи: “багацько людей в Галичині і на Україні [11]. . . Мавши повного словаря під рукою могли б люде науки легше і скорше утворити наукову термінологію. . . Читаючи словаря наші наукові люде вчили б ся помалу і своєї мови, хто добре її не знає”. А коли буде закінчено рукопис Словника, то можна “просити Академію Наук в Петербурзі, щоб дали на видання словаря ті гроші, що Костомаров зложив на сю ціль від Українців (йдеться про українців підросійської України – О.З.)” – радить професор Пулюй Володимиру Левицькому, що на той час працював над українською фізико-математичною термінологією. Так, разом вчені підавстрійської та підросійської України творили українську наукову термінологію, складали Словник і збирали гроші на його виданням.

Добре було б якби наші сьогочасні українські вчені при творенні української наукової термінології взяли за приклад працю своїх попередників, членів НТШ, а найперше професора Пулюя. Тоді ми не чули б по радіо, телебаченню, не читали б у періодичних та й навіть у поважних наукових виданнях таких термінів як “високі технології”, “новації”, “інновації” “на кшталт” (Адже “кшталт” походить з німецької мови і його через польську мову, дехто з мовників (переважно з кафедр іноземних мов) хочуть впровадити в українську мову, так ніби не маємо своїх слів) тощо. Замість “новітні чи нові технології”, “новизна”, “на приклад” тощо. Ми пригадали б колись вживані у нашій мові терміни: “властивість”, “риси”, “вдача”, “добротність”, “метод”, “спосіб”, тощо. І ніколи б не вживали, як то кажуть, притягнених за вуха з російської мови термінів, “людські якості” (рос. “человеческие качества”), “в якості” (рос. “в качестве”), наприклад, він тепер в якості депутата. Таж не в якості депутата він, а просто: він тепер – депутат, чи депутатом. Адже “якість” – це сукупність властивостей сировини, продукції чи продуктів. А люди мають не “людські якості”, а риси вдачі, риси характеру тощо. Або термін “яловий” чи переписаний українськими літерами російський термін “холостой ход”. Чому б нам не поміркувати над утворенням свого, українського терміну. Наприклад, із двох слів “марний хід” зробити одне – “марнохід”. Чим цей термін гірший від двох попередніх: “яловий хід” чи “холостий хід”?... Або візьмемо грецький термін “технологія”. Де тільки не “вставляють” цей термін. Є вже “технологія” читання, “технологія” писання тощо. А, як піде так далі, то скоро будемо казати “технологія” споживання їжі. Хоч у технічній літературі значиться, що “технологія” – це наука про отримання сировини та виготовлення з неї продукції”. А де поділися з нашої мови такі терміни, як “спосіб”, “метод”? Нема. Зникли. Їх замінили “технологією”. При нагоді пропоную замінити комп’ютерну “мишку” на “нишпорку”. Адже українці кажуть, “що там нишпорити”, тобто, що шукаєш.

Після смерті Пантелеймона Куліша, про що Іван Пулюй довідався “із

Записок наукового товариства Шевченка” [12], він увесь свій вільний час присвятив редагуванню Кулішевого перекладу Святого Письма Старого Завіту. Редагував, а то й наново перекладав. Для перекладу окремих частин Старого Завіту запросив Івана Нечуй-Левицького. Псалми переклав сам, оскільки Куліш видав Псалми віршовані. Редагував... , перекладав... , а потім ще й турбувався виходом їх у світ. Не легка то була праця при його великій зайнятості: робота зі студентами, наукова робота та її впровадження у виробництво, як кажемо сьогодні, та великій родині, що потребувала уваги і опіки.

Турбує Івана Пулюя і зміст видань НТШ. В одному із листів [13] до Олександра Барвінського він написав: “Наукове товариство Ш[евченка], котре рік річно наповняє цілі томи передруками потрібної і непотрібної старовини на всіх язичіях, тільки не на руській мові, ... не розуміє або не хоче розуміти, що одного видання Кулішевого перекладу Шекспірових творів вийшла б більша користь для України, як із десять рочників наповнених більше роботою ножиць, як працею наукового розуму”. Впродовж багатьох років професор Пулюй переконував у цьому керівників НТШ... І переконав! Твори У.Шекспіра, перекладені Пантелеймоном Кулішем на українську мову, вийшли у Світ.

Вихованець тернопільської та віденської “Громад”, “Академічного товариства “Січ”, співзасновник “Наукового товариства ім. Шевченка – професор Пулюй, як ніхто інший в той час, розумів важливість перекладів Пантелеймона Куліша для України і Світу. Якщо Святе Письмо і твори У.Шекспіра, появляться у Світі в перекладі на Українську Мову, то це надасть Українцям наснаги до вивчення своєї рідної Української мови, а Світ довідається, що є багатомільйонний Український Народ, який ще не має своєї Держави. Це далекосяжний дипломатичний хід! Переклади Куліша мали стати свого роду тогочасним “паспортом” для вимріяної, не одним поколінням українців, України при вході її у Світ вільних незалежних Держав. Бережімо Україну! За волю України боролися її сини і дочки різними шляхами. За незалежність України заплатили життям представники багатьох поколінь українців. На незалежність України працювали представники усіх поколінь українців. Честь Їм і Слава! Однак мрія вихованців молодіжних “Громад” та Віденської “Січі”: “вибороти словом, українською мовою” й до нині не втілена у життя на рідній Землі – в Україні. Тож звертаюсь до Вас, Сини і Дочки Незалежної України! Опануймо рідну українську мову! І працюймо так, щоб усе, що нашими руками, виготовлене чи написане українською мовою було найкращим! Пам’ятаймо! Світ шанує Тих, Хто шанує Себе Сам! Отже, молодь, до книжки. Вам треба вчитися. Вчитися так, щоб отримані знання можна було використати на користь України і Людства. На Користь, а не на Шкоду! Люди втомилась від воєн і шантажів.

Доктор філософії, професор Пулюй пише українською мовою науково-популярні праці: “Про радіометр або Світляний млинок” (1877), “Про тепло і роботу” (1879), “Непропаща сила”(1879), “Нові і перемінні зьвізди”(1881). Їх можна прочитати у “Збірнику праць Івана Пулюя”, виданому у Києві в 1996 р.

Професор Пулюй переконаний [14], що “Популярну науку і освіту можна нести між широкі маси народу тільки живою рідною мовою, а не чужою” . Тому радить засновникові і першому голові нового товариства,

яке згодом, усупереч пораді Івана Пулюя, назвуть “Український всенародний університет ім[ени] Петра Могили”, О. Колесі, “вичеркнути з статутів уступ: “Виймово може товариство публікувати видавництва і упоряджувати виклади иньшою мовою. І далі. “Лінгвістерія і мертвеччина, якою Русини запаморочували собі голови, наробили багацько шкоди народній просьвіті. Треба вже раз покинути чужі мови, а взятись добре до науки своєї”. Він радить назвати нове товариство так: “Товариство для популярних (всенародних) наук”. І далі: “Нове товариство має розширювати науки, яких Петро Могила не міг знати. . . . Се поважний старий Завіт. Для нового вина треба нових міхів”.

Яка далекоглядність професора Пулюя. А чи маємо ми сьогодні науково-популярні часописи для шкільної молоді?... Де часопис “Наука і суспільство”, на якому з шкільних років формувалося не одне покоління українських вчених?... Чому ми не відстояли ВАКівський часопис “Науковий світ”, у якому поруч з Бюлетенем ВАКу друкували наукові статті. Чому ми не підтримали цього чи не єдиного україномовного науково-популярного часопису для наукової молоді? Адже молоді вчені, переглядаючи Бюлетень ВАКу, читали і наукові статті. А разом з тим вивчали і наукову термінологію, і мову українську. Може скажете, що цей часопис був не таким, якого вимагав час? Скажіть, будь-ласка, а що зробив кожен з нас для того, щоб цей часопис ішов у ногу з науковим часом?... Чи писали ми статті для “Наукового світу”?!... Пулюй і його покоління не допустили б закриття українських часописів! Тернопільські гімназисти, вихованці “Громади”, писали дописи до українських часописів та збирали гроші на їх видання.

За часів Івана Пулюя українські діти не могли вчитися в українських школах-гімназіях. На той час їх ще не було. Та громадівці перекладали підручники з інших мов на українську. В одному з листів Івана Пулюя читаємо [15]: “Треба нам самим взятися до роботи а що найважнішого для нас (и нашим силам найвідповіднішого) есть перевід книжок для шкіл, гімназ[ій]”. Перекладали, бо вірили, що колись ці школи-гімназії будуть. Не мала українська студентська молодь і свого українського університету. Українська молодь здобувала високу освіту у німецьких, польських та інших університетах. Там вона залишалася й для праці. Так було і з Іваном Пулюєм. Після закінчення Віденського університету він деякий час працював у ньому. Професор Пулюй, як і інші члени НТШ, добре розуміли, що українська молодь мусить мати свій український університет. Адже мають свої університети чехи, поляки, мають й інші народи великої Австро-Угорської (з 1867 р.) імперії. Чому ж не мають українці?... Тож, коли 9 грудня 1901 р. Виділ НТШ запросив Івана Пулюя взяти участь у “депутатії, котра має передати міністрові меморіал у справі засновання русько-українського університету у Львові”, то він з радістю прийняв це запрошення. А потім довгих 16 років, разом з віденськими січовиками, наче той дзвін на вічевому майдані, нагадували Галичині та Відню про не вирішену проблему русинів: дати українському народові університет у Львові! “Не дождити нам Русинам свого університету, а – добиватись! (підкреслив – І.П.)”, – читаємо у листі Івана Пулюя до Юліяна Романчука [16]. У наступному листі [17], написаному через кілька днів, професор Пулюй дає перелік кафедр і подає прізвища викладацького складу. А у листі [18] до Михайла Павлика він пише: “Не доставати ме в нас фахових людей, то ми обсадимо катедри чехами, поляками а навіть і москалями, коли вони вміти муть і обовяжуться на нашій мові викладати, і добре

знатимуть науку”. . . . І далі. “Тільки свій (підкреслив І.П.) університет може спасти Русинів з теперішньої неволі і від православно-московської і єзуїцько-польської погібелі. Тепер часи не ті, як колись були. Не спасе вже нашого народу темнота його від змосковщення в Росії і спольщення в Галичині. Тепер вже стоїть перед цілим (підкреслив І.П.) руським народом питане: Бути, чи не бути?. Перед таким питанням повинні Русини в Галичині і на Україні принести таку послідню жертву, на яку їх тільки стане (підкреслив І.П.), памятаючи добре, що без жертв і праці ще ніколи не було і ніколи не буде здобутків на світі”.

Ці настановчі слова Славетного Українця Івана Пулюя – фізика, електротехніка, винахідника, радника цісарського двору, перекладача Моли-твოსлова, Молитовника і Святого Письма, засновника і співзасновника таємних товариств “Громада” (тернопільська і віденська), “Академічне товариство “Січ”, “Праця”, “Наукове товариство ім. Шевченка”, борця за Українську Мову і Державність – є Заповітом для нас – Українців.

Тож пам’ятаймо: “Без жертв і праці ще ніколи не було і ніколи не буде здобутків на світі”.

Адже “Україна мусить сама себе спасти!” [19]

Література

- [1] Ольга Збожна. “Учнівські та студентські “Громади” – школа виховання української національної еліти”. Тернопіль, - 2012. - 232 с.
- [2] Ольга Збожна. “Від таємних “Громад” – до легальної “Січі”. Літературний Тернопіль, № 1, 2014. С.94-100.
- [3] ЦДІА України. Ф.30. оп.1. сп.371.
- [4] Іван Пулюй. “Споминка о Тернополі”. (чит. у кн. Ольга Збожна. “Учнівські та студентські “Громади” – школа виховання української національної еліти”. Тернопіль, - 2012. - С. 200-210).
- [5] Іван Пулюй. “Лист без коверти . . .”. Там само С.122-139.
- [6] “Іван Пулюй. Листи”. Тернопіль, - 2007. - С. 101.
- [7] Там само С. 102.
- [8] Там само С. 50.
- [9] Там само С. 104.
- [10] Там само С. 104.
- [11] Там само С. 290.
- [12] Там само С. 109.
- [13] Там само С. 168.
- [14] Там само С. 385.

[15] Там само С. 46.

[16] Там само С. 266.

[17] Там само С. 266-274.

[18] Там само С. 234.

[19] Там само С. 404.

JOANN PULUJ AND SHEVCHENKO SCIENTIFIC SOCIETY

Olha ZBOZHNA

Ternopil National Economic University
11 Lvivska Street, Ternopil 46020, Ukraine

The article is devoted to Joann Puluj's work in Shevchenko Scientific Society.